

I Bernhard Nordhs skugga spreds fördomar om

samer i "nybygggarland"

Bernhard Nordh var en populär författare i mitten av 1900-talet. Han skrev om nybyggare i Jämtlands och Västerbottens fjälltrakter, hur de underlade sig samernas land och kämpade mot en vild natur och

dem de uppfattade som fientliga samer. Claus Oreskov beskriver här Nordhs fördomar, men även hur samiska ögonvittnen såg på förhållandet mellan samer och nybyggare.

En ung svensk flicka skrev om sina fördomar mot samerna i punktse, Aftonbladets gratisbilaga.

"Jag kan inte förklara varför, men jag byser omfattande fördomar om de här människorna. Dessa fördomar är obegripliga i all sin vidrighet. Jag vet inte var de kommer, jag vet inte var de ska. Jag skäms för dem."

Var dessa fördomar kommer ifrån, vet hon inte, men kanske kan en del av förklaringen föras tillbaka till en svensk författare som en gång i tiden var den mest lästa i hela landet och som mer än någon annan fabricerade negativa förställningar om samerna. Jag vill gärna berätta om hur jag kom denna författare på spåret, och därför ska jag ta med er till Härjedalen i slutet av juni 2000.

En regnig kväll i Funäsdalen

Det regnade ovanligt mycket det året och därför var samerna från samebyn Ruvhten i Sijte försenade med kalvmärkningen. Av samma anledning var Fjällmuseet i Funäsdalen tvunget att ställa in sommarens teaterföreställning, där flera personer från Ruvhten i Sijte medverkade. Aktörerna var aktiva på en annan plats: ute vid rengärdet – på livets stora scen!

Men trots detta var vi ändå några turister och ortsbor som träffades på Fjällmuseet där man i all hast arrangerat en musikalisk underhållningskväll. I denna ljuva, svenska sommarkväll fick jag syn på den kända prästen Bo Lundmark, som har skrivit flera böcker om livet bland samer och fastboende i Mellansverige. Vi pratade om konflikten i Härjedalen, som stod mellan skogsägarna och samebyarna. Under detta samtal gav mig Bo Lundmark en väsentlig förklaring till många av de fördomar och negativa stereotyper det finns om samer i Sverige. Förklaringen ligger hos Bernhard Nordh, en författare som en gång i tiden var landets mest populära och vars böcker har översatts till en mängd andra språk.

Bo Lundmark förklarade: "Bernhard Nordh skapade en bestämd Lapplandgenre som blev mycket populär i Sverige. Många uppfattade hans böcker som verkliga berättelser från livet här uppe." Det var emellertid en verklighet som många ortsbor som var födda och uppvuxna i Mellansverige inte kunde relatera till, förklarade Bo Lundmark.

"Jag minns min egen morfars reak-

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

Fjärde Världen 3-4/2010

tion när han fick en av de första böckerna av Bernhard Nordh. Han hade ju själv upplevt det som Nordh skrev om. Jag har aldrig sett någon reagera så starkt över en bok. Just när han satt och läste smällde han ihop boken, gick bort till brasan och slängde den i elden.

”Så var det inte” sa han, så rasande att han skrämde mormor. Det han menade var att Bernhard Nordh kom med en förvrängd bild av de historiska relationerna mellan samer och fastboende.

”Där fanns konflikter, det kommer jag ihåg från min barndom, men det var aldrig värre än att man kom överens igen.” Så långt enligt Bo Lundmark!

På spåret av en mytmake

Jag kände inte till Bernhard Nordhs böcker, men min nyfikenhet väcktes och jag började undersöka saken närmare. Min analys utgår från två böcker av Bernhard Nordh:

- I Marsfjällets skugga. Stockholm 1954. Folket i Bilds förlag.
- Fjällfolk. Stockholm 1955. AB Lindqvist Förlag.

Handlingen utspelas under andra halvan av artonhundratalet. Den koncentreras på de svenska nybyggarnas barska vardag i fjällvärlden kring Marsfjällen och Kultsjön i det sydvästliga Västerbottens län. Huvudpersonerna är nybyggaren Lars Pålsson, hans fru och många barn. (I ”Fjällfolk” är det huvudsakligen Jonas, Lars Pålssons son, som är huvudperson.)

Familjen är oavbrutet involverad i en kamp mellan liv och död mot ”en övermäktig natur och fientligt sinnade grannar och lappar. Därför var familjen av nöd tvungen att söka nya omgivningar, detta var runt år 1800.”

”Olyckligtvis betraktar lapparna detta nya land som sitt, och när det gäller att hålla främmande folk utanför drar de sig inte för att anlägga brand eller använda gift eller trolldom. Mot lapparna, torkan och frosten, regnfloden och snöstormarna sätter Lars Pålsson sin ärlighet och uthållighet, och det är han som seggar”. (Från baksidan av den danska utgåvan av ”I Marsfjällets skugga”).

Etniska stereotyper i böckerna

Nybyggarna representerade det kända och samerna det främmande. När sameflickan Vanni ligger sjuk i Lars Pålssons nybygge får vi veta att: ”Där hade kommit något nytt till Martslien”(1954:158).

De etniska stereotyperna reproduceras genom berättelser och erfarenheter. Erfarenheten bekräftar föreställningen om de andra och ändras inte vid dessa föreställningar.

”Förresten behöver vi inte ta någon hänsyn till lapparna” (Bernhard Nordh 1944:8) säger Aron, en av Lars Pålssons söner, i en diskussion med sin far. Han begrundar denna hållning i de negativa erfarenheter han fått i mötet med samerna. Européerna har som vi vet fostrat två olika föreställningar om det så kallade naturfolket. Där är ”ädla vildar” och ”grymma vildar”. Samerna är i Nordhs böcker representanter för den sista kategorin.

Konflikter är ständigt närvarande mellan de två grupper som står oförsönliga mot varandra. En konflikt kan endast sluta med den enes nederlag eller seger. Etniska konflikter uppstår inte på grund av kulturskillnader utan genom kamp om resurser. Relationen mellan samer och nybyggare är i Nordhs böcker knutna till konflikt-situationer.

Till synes utnyttjade nybyggarna och samerna två någorlunda åtskilda ekonomiska nischer. Problem uppstår då dessa två möts. Huvudpersonen Lars Pålsson utmanar denna struktur genom att flytta delar av sitt nybygge upp på högfjället där samerna har sina renar.

Samerna hjälper renarna att förstöra höstackar, och svält blir följderna för nybyggarfamiljen.

På ena sidan konflikten finns nybyggarfamiljen, på andra sidan finns samerna och renarna. Det är renarna som äter av höstackarna men de kommer alltid tillsammans med samerna och vice versa. Till exempel står det: ”Hotet från lapparna tvingade honom att försöka få hem fodret innan renarna kom till Marsfjället i början av september”.

Här är det nästan likhetstecken mellan samer och renar. Samerna be-

Visst är det mysigt i Pålssons stuga. Här finns det bland annat en del litteratur om nybyggarna och Bernhard Nordhs böcker. Kanske skulle det vara en idé att supplera med upplysningar om samerna och deras situation i dagens Sverige.

Bernhard Nordh

Joel Bernhard Nordh föddes 19 april 1900 i en fattig statarmiljö i Björklinge, Uppland, som utomäktenskapligt barn till en piga. Han dog 9 augusti 1972 i Uppsala.

Nordh var fackligt aktiv inom syndikalisterna och arbetade som sågverksarbetare, skogsarbetare och rallare på olika ställen i Norrland. Efter en arbets-skada vid 26 års ålder började han författa, först noveller och senare även romaner.

Många av Bernhard Nordhs böcker utgavs i stora upplagor i Folket i Bilds bokserier. Romanerna var lättlästa och mustiga berättelser om nybyggare i Jämtlands och Västerbottens fjälltrakter.

Källa: Wikipedia

Bernhard Nordb och Jonas Larsson, den sagesman som berättade sitt livs historia för den stenograferande Bernhard sommaren 1936 på sitt nybygge Vallén intill Marssliden.

skrivs som av naturen oförsonliga och avtrubbade, till exempel sägs det:

Något dovt och hotande låg som på lur över blodplatsen, en tryckande, iskall stämning, då och då sönderbruten av hundarnas gläfsande efter smakbitar. Niel skar i renkropparna med ett uttryck i ansiktet som om han önskade att han hade något annat under kniven. Han var så fylld av hat mot nybyggarna. (1954:101).

Samerna är som den vilda nyckfulla natur som omgav dem. Till exempel kommer samnen Niel:

... smygande som en varg. Hans ögon glödde, och bröstet hävde sig i djupa, halvt kvävda flämtningar. (1954:101).

Samerna är dock ej ren natur, för de har en tunn yta av kultur i form av vidskepelse och trolldom. Vidskepelsen ligger i generna, eller som det hette ”i blodet”:

Lappyinglingen lämnade platsen som en krypande skugga. Att kringströvande renar fallit offer för mordiska knivar var utplånat från hans medvetande. Generationer av trolldomspiskat ödemarksblod slungade fram sin förklaring. Nybyggaren var

’smord’ för eld och stål! (1954:110).

Många nybyggarfamiljer skaffade sig kött i tider av hungersnöd genom att skjuta renar. Vi får veta att nöden tvingade dem, medan samerna beskrivs som oärliga och grymma av naturen. Båda parter hämnas på varandra. Detta mönster bryts först av Lars Pålsson.

Vid en tidpunkt ger samerna Lars Pålsson fem renar i ersättning för förstörda höstackar. Det är viktigt att lägga märke till att de ger av ångest för Lars Pålssons vrede och inte av välvilja. Å andra sidan är Lars Pålsson ett ymnighetshorn av ärlighet och hjälpsamhet. Det gäller samerna såväl som andra nybyggare.

Människorna och naturen

Interaktionen mellan de två grupperna begränsar sig tidvis till handel på kyrkoplatsen Fatmomarke. Här möts de en till två gånger årligen. Handlar och dricker brännvin; snacket går och nya relationer uppstår, gamla förnyas eller tynar bort. Samer och nybyggare håller sig för det mesta var för sig.

Naturen tämjs av nybyggarna. Den ses som en motståndare med mänskliga egenskaper, den beskrivs som grym, vild, oberäknelig, skoningslös. Samerna är en del av denna natur, och liksom naturen ska de tämjas och kultiveras.

År 1856 byggde den historiske Lars Pålsson en stuga i Marssliden. Den är nu rekonstruerad vid Marssjön.

Hur var det då på den tiden?

Idag är det inte många som läser Bernhard Nordhs böcker. Icke desto mindre kan de indirekt ännu vara med och prägla folks medvetenhet. Föreställningar och fördomar som blir till stereotyper reproducerar sig själva även över mycket lång tid. I århundraden har man till exempel trott att finnar är snabba att ta till kniven, att zigenare stjäla och att grönländare dricker. Sådana fördomar är svåra att utrota, och de dyker oftast upp i samband med aktuella händelser eller konflikter.

Många av dem som använder negativa stereotyper kanske har liten självaktning och därför framhäver sig själva genom att ringakta andra. Från mina samevännen i Sverige har jag fått flera exempel på diskriminering. Det fick mig att tänka på samtalet med Bo Lundmark, och jag satte mig ner och skrev denna artikel i förhoppning om att avslöja varifrån några stereotyper kommer. Kanske kan man utrota dem på detta sätt. Kvar blir frågan: "Hur var det då på den tiden?"

Det var ju det som gjorde Bo Lundmarks morfar så arg, att förhållandet mellan samer och fastboende inte beskrevs rättvisande i Bernhard Nordhs böcker.

Jag tänker på hur folk levde tillsammans i vardagen, hur kom samer och fastboende överens förr i tiden? Om detta kan man till exempel läsa i "Den sista rajden" av Olle Andersson. Boken består av en rad samtal Olle Andersson hade med en lång rad äldre samer från Jämtland på 1980-talet.

Jonas Kant, 76 år gammal:

Bondefolket tyckte det var trevligt när vi kom.

Andres Bergqvist, (född 1901) kommer ihåg att:

I Offerdals sameby har vi varit förskonade från konflikter. Befolkningen häromkring är mycket förstående mot samerna och deras problem.

Gotthard Klementsson, 72 år gammal från Enafors berättar att:

Det var mycket tam ren på den tiden.

Olle Andersson konkluderar att de samer han intervjuade till sin bok:

berättade om hårt arbete i en ofta hård miljö, om diskriminerande behandling, men också om varm vänskap med människor de mött i sin vintervardag.

Allt tyder på att det funnits konflikter, men att de inte varit så dominerande i vardagen som i Bernhard Nordhs böcker. Vi vet också att det uppkom många inbördes arbetsrelationer mellan samer och nybyggare. En sak hade Bernhard Nordh säkert rätt i gällande konflikten mellan samer och nybyggarna – det var inte en konflikt på grund av kulturskillnader utan en konflikt om resurser.

Att denna konflikt misstolkades som kulturkamp kan man däremot tacka Bernhard Nordhs böcker för. På det sättet fick hans böcker en politiskt betydelse, därför att ju längre kampen om samernas land i offentlighetens ögon kamouflerades som en strid om kulturskillnader, ju längre kunde man nästan obehindrat fortsätta exploateringen av samernas landområden.

Vill man gå till botten med denna sak och förstå hur folk egentligen levde tillsammans under koloniseringen av Sápmi måste man grundligt sätta sig in i båda befolkningsgruppernas vardagsliv. Hittills har det funnits en tendens att uteslutande se historien från antingen den ena eller andra sidan. Därmed förbiser man alla de situationer där etniska gränsdragningar mellan oss själva och de andra inte alls existerar, situationer där gemensamma mänskliga intressen och ömsesidighet överskuggat etniska motsättningar. Konfliktbeskrivningar finns det många av, men jag tror att de bara är den ena sidan av historien. Bara genom en helhetsyn kan vi kanske förstå historiska händelser och det sätt på vilket olika människor väljer att tolka dem.

Claus Oreskov

*Artikelförfattaren är antropolog och har de senaste tolv åren bl a arbetat med sociala projekt på Kolahalvön för den dansk-grönländska organisationen INFONOR, samt inom Taiga Rescue Network.
Översättning: Emilia Halfter*

Att besöka lappstaden i Arvidsjaur är alltid en underbar upplevelse. En gång när jag var där med min familj blev den goda upplevelsen förstörd av denna graffiti. Här var det inte längre tal om fördomar, eller negativa stereotyper, utan om en ond hets mot landets ursprungliga invånare.

Marsfjället som det ser ut idag.

Färgbilderna till denna artikel är tagna av artikelförfattaren. Bilderna på Bernhard Nordh har välviligt ställts till vårt förfogande av Bernhard Nordh-sällskapet. (www.bernhardnordh.se). Vem som tagit porträttbilden är okänt, men bilden på Bernhard Nordh och Jonas Larsson har troligen Bernhard Nordh själv tagit. Han använde ofta stativ och självutlösare.